

La història contemporània de Catalunya en l'ensenyament primari i secundari, 1970-1990

Francesc Xavier Hernández Cardona

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

UNIVERSITAT DE BARCELONA
DIVISIÓ I
DEPARTAMENT D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA

TESI DOCTORAL

"LA HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA DE CATALUNYA EN
L'ENSENYAMENT PRIMARI I SECUNDARI, 1970-1990"

per Francesc Xavier Hernández i Cardona

Director de la Tesi: Dr. Pelai Pages i Blanch
Setembre del 1993.

CAPÍTOL 5. LA HISTÒRIA EN L'EDUCACIÓ, DE LA FI DEL FRANQUISME A LA CONSOLIDACIÓ DE LA TRANSICIÓ

La fi del franquisme. Reforma del cicle inicial i competències de la Generalitat. Reforma del cicle mitjà. Inicis de reforma en el cicle superior.

LA FI DEL FRANQUISME

La progressiva transformació del règim franquista, a partir del control del poder per part de les faccions tecnocràtiques del règim i la mateixa mort del general en el 1975, donava pas a un període de transició política cap a formes democràtiques.

No és l'objectiu d'aquest treball caracteritzar o tipificar el període del post-franquisme o de la transició, però sí que cal assenyalar alguns trets bàsics que poden explicar l'absència de grans transformacions immediates en el camp de l'ensenyament i la pervivència, en tots els sentits, de les directrius que en el referent educatiu havia marcat el franquisme.

La transició es va vehicular a partir de reformes del mateix règim sense que existís una ruptura democràtica que donés un gir copernicà a les estructures socials i polítiques de la societat espanyola. Forces polítiques vinculades amb l'anterior règim, emparades en l'ampli franquisme cultural i sociològic que s'havia consolidat entre la població, van dirigir el procés de canvi en tot moment, marcant ritmes i condicions. Els poders fàctics i els aparells

administratius franquistes van quedar incòlumes i intactes al llarg de tot el procés. La simbologia i els elements emblemàtics ideològics de la dictadura, sobretot en allò referent a la cohesió nacional espanyola, es van mantenir fermes, tot i que es van fer concessions per aconseguir les inquietuds nacionals de determinades comunitats per la via autonomista.

La transició va quedar emmarcada per una segona restauració monàrquica, no en la persona de Don Joan, sinó en la del seu fill, Joan Carles Ier, d'acord amb els desitjos i orientacions marcades pel dictador. Hi ha per tant una restauració monàrquica anòmala i condicionada, que, en certa manera, evidencia la pervivència de les estructures polítiques franquistes.

En poc temps es superposaran damunt les estructures centralistes de l'administració noves estructures autonòmiques, amb un poder més teòric que no pas real, assolint-se així el manteniment de l'aparell centralista i el contentament de les reivindicacions nacionalitàries o regionals de determinades comunitats nacionals-culturals de l'Estat. Això produirà, a la llarga, un desgavell administratiu i una gran complexitat en l'esfera de la gestió pública.

Durant tot el procés, els antics partits de l'oposició antifranquista es veuran forçats a seguir els ritmes de canvi marcats pel sistema, a risc fins i tot de quedar desbordats per les reformes del règim en cas d'optar per actituds refractàries davant els ritmes de canvi. Per dir-ho d'altra manera, la debilitat conjuntural i estructural dels partits de l'oposició (democràtica o no) els farà incapaces d'imposar, des del primer moment, reformes democràtiques en profunditat, limitant-se a acceptar els ritmes de democratització formal imposats. L'acceptació del marc proposat pels transformadors del sistema legitimarà globalment el procés de canvi. La nova

Constitució espanyola del 1978 sintetitzarà els equilibris polítics i el joc de forces del període.

Catalunya, va gaudir, a partir del 1979 d'un nou Estatut d'Autonomia que en principi, i sobre el paper, atorgava competències plenes quant a ensenyament.

El relativament llarg període comprès entre la mort del Dictador i la promulgació de la Constitució espanyola i l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, va ser un període sense canvis a l'ensenyament. Els pressupostos de la LGE i les programacions que s'havien formulat van mantenir-se sense pal.liatius. La situació és molt diferent a la del segle XIX i principis del XX. Quan, com hem vist, qualsevol canvi polític, per mínim que fos, portava aparellada tota una sèrie de canvis en els programes per adaptar-los a la nova situació o als pressupostos ideològics del ministre de torn, això durant la transició democràtica no passa, els programes franquistes es mantenen intactes.

El fet és significatiu. Normalment qualsevol situació de canvi polític important porta aparellada d'immediat una revisió de programes. Els nous programes, i sobretot els d'història i/o educació cívica, tendeixen a legitimar el canvi i a oferir els nous referents ideològics. Així, per exemple, a la Itàlia de postguerra l'assignatura d'història era molt bel.ligerant en favor de la nova democràcia republicana i condemnava, sense pal.liatius, el període feixista. Igualment, els recents canvis polítics en l'Europa de l'Est han portat aparellats importants canvis en les programacions de les assignatures d'història, per lògica i per necessitat, ja que la història pan-russo-soviètica no quadrava, en cap dels casos, amb les noves necessitats democràtiques i nacionalitàries (1).

El que era d'esperar, atès que el canvi polític (de dictadura a democràcia) era important, era un remodelatge urgent de l'aparell educatiu, sobretot en allò que fa a les programacions d'història, amb la finalitat de fer un balanç del període dictatorial i donar pas a una història oberta i plural que ajudés a consolidar, des del punt de vista de la formació dels ciutadans, la nova i jove democràcia.

Igualment, des del punt de vista de Catalunya, calia recuperar una història nacional segregada, i donar una visió del país que respongués a les expectatives democràtiques, i més, quan Catalunya gaudia, mitjançant l'Estatut, de competències plenes en ensenyament.

Ni a escala estatal, ni a escala autonòmica, es van produir, però, iniciatives de canvi. Aquesta situació pot interpretar-se des de diferents punts de vista. Hom podria argüir que els programes del 1970 eren el suficientment amplis com per a no retocar-se, ja que tot el que es donava a nivell de programacions era orientatiu. Això pot ser parcialment cert pel que fa al conjunt de l'Estat, i, sobretot, per a l'Educació General Bàsica. La interpretació dels programes podia ser àmplia, però hi havien uns llibres de text que els concretaven, i l'educació democràtica, així com l'explicació de la situació política del país, hi estaven dramàticament absents. D'altra banda, aquesta línia argumental resultaria del tot errònia en el cas de l'ensenyament secundari on els programes sí que tenien una forta càrrega ideològica, doblement inacceptable des de Catalunya, ja que la història nacional catalana no existia i el paper estructurant d'una història nacional espanyola era més que evident.

Podria argumentar-se, també, que la societat espanyola i catalana d'aquells moments no va explicitar cap demanda respecte a la necessitat de fer un balanç històric que ajudés a explicar el present. Això també és cert parcialment; la ideologia franquista, el franquisme sociològic, i els seus valors havien impregnat la societat

al llarg de quatre llargues dècades. S'havia donat un tall brutal respecte la memòria històrica del país, i tot plegat es vivia en un estat d'ingravedesa històrica. La situació encara era, si pot ser, més brutal a Catalunya; el tall havia estat quasi determinant i havia estat a punt de liquidar la formació nacional-cultural catalana (2). L'experiència històrica acumulada durant generacions havia quedat molt malmesa i es feia difícil regenerar, a curt termini, una recuperació-normalització en aquest sentit. Aquesta línia argumental podria explicar, en certa manera, la situació, però de cap manera justificar-la. La responsabilitat dels dirigents polítics hagués hagut de ser, des del primer moment, i emprant ressorts i recursos a l'abast, la d'incidir en el nivell de consciència democràtica de la població, procedint a l'abolició dels programes franquistes i passant a la pertinent substitució per uns de democràtics i oberts.

Finalment, hem de considerar també, que la manca de canvis no fos una casualitat, i que evidenciés la feblesa de les reformes democràtiques en un marc neo o post-franquista hegemònic. Evidentment no podem induir, a partir de la manca de canvis en les programacions, la generalització que les reformes democràtiques van ser més formals que reals durant el període. Ara bé, és del tot significatiu el fet que les reformes democràtiques ni tan sols afectessin la formació ideològica i cultural dels ciutadans en el context de l'aparell educatiu.

Les primeres iniciatives per canviar quelcom en els programes de Ciències Socials, Geografia o Història, tot i que van venir un any després de la mort del dictador van ser irrellevants. Pel novembre del 1976 es va donar una ordre ministerial (3) que regulava el que es denominava *Educación para la convivencia* i que s'havia d'afegir a les orientacions de la segona etapa d'EGB. El programa precis va aparèixer a la revista *Vida Escolar* a principis del 1977 (4) a fi que les consideracions poguessin tenir-se en compte a l'hora de

programar el curs 1977-78. Aquesta nova sub-àrea venia a reforçar, al llarg del sisè, el setè i el vuitè, la formació cívica en una perspectiva democràtica, estudiant-se entre d'altres aspectes la Declaració dels Drets Humans i reflexionant sobre la democràcia com a sistema polític. Al capdavant no era més que un afegitó que no alterava les programacions existents, i que venia a posar un pedaç d'urgència davant d'una situació clarament anòmala.

Pel 1979, força temps després de l'aprovació de la Constitució, s'establí l'obligatorietat del seu coneixement i estudi del seu caràcter, i es definia que el seu tractament s'havia d'inserir dins les assignatures d'història en l'ensenyament mitjà (5). De fet, com que el replantejament de la primària ja estava en marxa i es preveia l'estudi de la Constitució, la llei del 79 únicament va afectar l'ensenyament secundari. En general però, els llibres de text, tant de primària com de secundària van incorporar aspectes de coneixement constitucional. Com en el cas anterior, aquesta disposició va ser simplement un afegitó que no hipotecava les programacions genèriques del 70. La mesura va tenir un ressó escàs i no va ser rebuda amb massa entusiasme, ni les revistes d'educació van fer-hi esment, ni es van desenvolupar, des dels moviments de renovació pedagògica o col·lectius professionals, propostes didàctiques per al tractament de la Constitució a les aules. Tot plegat mostrava, o bé l'escassa capacitat d'adhesió que havia suscitat la Constitució, considerada com a mal menor, o bé la manca de consciència respecte la conquesta d'una fita en el procés de democratització. Tot plegat, l'ensenyament de la Constitució esdevenia una altra "maria" que venia a engruixir el calaix de sastre de les matèries "humanístiques" i que a la pràctica faria variar poc els hàbits i el desenvolupament de les programacions dels ensenyants.

REFORMA DEL CICLE INICIAL I COMPETÈNCIES DE LA GENERALITAT

A partir del 1977-78 el Ministeri d'Educació i Ciència va començar a plantejar-se seriosament la possibilitat d'endegar canvis importants en les programacions d'Educació General Bàsica, ja que després de deu anys d'experiència hi havien elements suficients per procedir a una racionalització. Les raons argumentades eren diverses:

"... pero aún en la hipótesis de que el rendimiento escolar fuera satisfactorio, sería necesaria una modificación de los programas escolares para adecuarlo en sus objetivos a las exigencias y requerimientos de la sociedad española actual.

La lógica y natural evolución de la sociedad durante una década plantea nuevos retos a la educación, poniendo de relieve problemas que, si ya antes existían, van adquiriendo perfiles cada vez más graves, tales como la conservación del medio ambiente, el cuidado de la salud física y mental (ante fenómenos como la drogadicción o el alcoholismo), la defensa frente al consumismo y la propaganda, la seguridad vial, etc.

En el caso de España, además, la escuela no puede ser ajena a los profundos cambios sociales y políticos acaecidos en los últimos cinco años, que han dado origen a una nueva Constitución. No sólo porque la Constitución debe ser materia de estudio, sino porque los principios que la informan han de ser también los principios inspiradores de todo el hacer educativo, en cuanto suponen valores aceptados por el conjunto de la sociedad española..." (6)

Es preveia reorganitzar l'Educació General Bàsica en tres cicles, el Cicle Inicial amb els cursos 1er i 2on; el Cicle Mitjà amb els cursos 3er, 4art i 5é; i el Cicle Superior, amb els cursos de 6è, 7è i 8è. Es va fixar un calendari orientatiu que preveia, durant els cursos

1978-79 i 1979-80 assajar i consultar els programes de Cicle Inicial, alhora que es treballava en el disseny dels del Cicle Mitjà i Superior. Durant el curs 1980-81 s'havia d'adaptar definitivament el Cicle Inicial, alhora que es procedia a la consulta i assaig dels programes de Cicle Mitjà i Superior. Durant el curs 1981-82 estava previst que ja es comptés amb llibres de text i material didàctic per endegar el Cicle Inicial, mentre s'adaptava el Cicle Mitjà, i el Superior continuava el procés d'assaig i consulta. Finalment, durant el 1982-83 s'endegava, amb material, el Cicle Mitjà i durant el 1983-84 el Cicle Superior.

A tot això un problema de fons planava sobre el camp educatiu. Segons l'Estatut d'Autonomia (1979) la Generalitat gaudia de competències plenes en ensenyament. L'article 15 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya diu textualment: "és competència plena de la Generalitat la regulació i administració de l'ensenyament en tota la seva extensió, nivells i graus, modalitats i especialitats, en l'àmbit de les seves competències, sens perjudici d'allò que disposen l'article 27 de la Constitució i lleis orgàniques que, conforme a l'apartat primer de l'article 81 d'aquella, el desenvolupin, de les facultats que atribueix a l'Estat el número 30 de l'apartat 1 de l'article 149 de la Constitució, i de l'alta inspecció per al seu compliment i garantia" (7). En principi la Generalitat emparant-se amb l'Estatut semblava que tenia competències per intervenir en les programacions, també quedava oberta la possibilitat que l'Estat podia mediatitzar-ho tot mitjançant lleis orgàniques. A la pràctica, l'Estat central va ser més ràpid i va disparar primer.

Ni abans ni després de l'aprovació de l'Estatut, la Generalitat va tenir idea o opció clara d'intervenir en les programacions. Sigui per raons de provisionalitat, de feblesa política o per manca d'experiència, de projecte o d'interès, la Generalitat no va propiciar cap mesura per a què el coneixement de la geografia i la història de

Catalunya entrés a l'escola. és a dir, no va fer res per a què les programacions franquistes de socials es modifiquessin. Ni tan sols es van promulgar mesures d'urgència per a què el coneixement de l'Estatut d'Autonomia s'estudiés a l'ensenyament primari i secundari (8). La bel.ligerància es va centrar, sobretot, en el tema de la Llengua.

D'altra banda, l'Estat podia amparar-se en lleis orgàniques per limitar les competències de la Generalitat, i ni el govern centrista d'aquell moment ni els successius van dubtar a emprar tal mesura. Per a la coherència cultural pròpia de l'Estat esdevenia cabdal controlar els continguts de l'ensenyament, sobretot els de geografia i història que eren els que tenien una més alta càrrega ideològica. La necessitat de procedir a reformes parcials de la LGE, començant pel cicle inicial, van ser el banc de proves per limitar la capacitat d'establir programacions per part d'una Generalitat amb Estatut d'Autonomia acabat d'estrenar.

Com hem dit, en altres àrees de coneixement no hi havia hagut friccions importants. Així, tot i sense Estatut d'Autonomia, va haver-hi un acord satisfactori per introduir la Llengua Catalana a l'ensenyament. El consell de ministres de Madrid celebrat el 23 de juny del 78 donava llum verda a un decret sobre l'ensenyament del català que afectava a l'ensenyament primari i secundari.

El cavall de batalla va ser la urgència en la reforma del Cicle Inicial i l'avantprojecte del Cicle Mitjà. Els nous programes van ser difosos per la revista *Vida Escolar*, com a projecte posat a consulta. La història és, però, una mica confusa pel que fa a les dates de consulta. El nº 206 de *Vida Escolar*, que publicava aquest document, corresponia a març-abril de 1980 segons constava en portada. A dins però la carta del Director General d'Educació Bàsica estava encapçalada amb data de 30 de juny de 1980. D'altra banda el número

va ser distribuït, per a consulta a les escoles, entre el 15 i el 20 de desembre del 1980 (9).

Quinze dies més tard el Consell de Ministres aprovava el Decret de Mínims. El Decret de Mínims apareixia camuflat en una Llei Orgànica, la Llei d'Estatut de Centres. La llei venia a limitar la capacitat reguladora dels programes que havia de tenir la Generalitat. Fent referència explícita a aquesta disposició addicional va sortir ja al BOE el Reial Decret 69/1981 del 9 de gener que deia textualment:

"...De otra parte, la disposición adicional dos de la ley Orgánica cinco/mil novecientos ochenta atribuye al Estado la ordenación general del sistema educativo, la fijación de las enseñanzas mínimas y la regulación de las demás condiciones para la obtención, expedición y homologación de títulos académicos y profesionales válidos en todo el territorio español... Con esta regulación se pretende garantizar a todos los niños españoles una base cultural homogénea que puede ser ampliada y diversificada de acuerdo con las características propias de cada región o nacionalidad, en el ejercicio de las competencias que les confieren sus respectivos Estatutos de Autonomía..." (10).

D'una manera "elegant" l'Estat atorgava competències mitjançant l'Estatut i les treia o matisava pocs dies després mitjançant una llei orgànica que esdevindria un bon instrument de futur per condicionar fortament qualsevol iniciativa per part de la Generalitat i d'altres institucions autonòmiques.

La mesura era, però, de dubtosa legalitat ja que limitava el text de la Constitució que en el seu article 27.5 diu: "Dels poders públics" (no l'Estat com deia la disposició addicional) "garanteixen el dret de tothom a l'educació, mitjançant una programació general de l'ensenyament, amb la participació col·lectiva de tots els sectors

afectats..." (la participació desapareixia a la disposició addicional). Limitava també les competències estatutàries, ja que una cosa era que l'Estat central fixés les condicions d'obtenció de títols i, per tant, els nivells als quals s'havia d'arribar en finalitzar els estudis, i l'altra cosa era que fixés les ensenyances, i no només com a continguts exigibles al final de l'EGB, sinó com a exigibles al final de cada una de les seves etapes o nous cicles. D'aquesta manera no només es fixava allò que havien d'estudiar tots els nens d'EGB, sinó que s'arribava a fixar els horaris de quatre de les matèries, entre elles la llengua espanyola.

Per tot plegat, l'Estat continuava mantenint els ressorts de les programacions i condicionava els horaris, deixant a les autonomies l'escàs marge de maniobra de col·locar els afegitons que consideressin pertinents. A la pràctica, lògicament, els mínims van esdevenir "màxims", quedant convertida en paper mullat la capacitat de la Generalitat per dissenyar programes. Malgrat l'agressió que la mesura suposava, el govern de la Generalitat no va tenir ni la més mínima capacitat de reacció.

El Reial Decret 69/1981 fixava els continguts de preescolar i cicle inicial. Una *Orden de 17 de enero de 1981, por la que se regulan las enseñanzas de Educación Preescolar y del Ciclo Inicial de la Educación General Básica* (BOE, 21 gener 1981) precisava el temari amb gran minuciositat. En principi els continguts no eren conflictius, atès que l'edat dels infants no permetia excessos quant a ideologització del programa. Amb tot, es marcava la tònica de mínims extensos, és a dir "màxims". A preescolar es definia una àrea d'Experiència Social i Natural que comptava amb tres blocs temàtics i un total de 37 temes (mínims!). Al Cicle Inicial l'àrea mantenia la mateixa denominació: Experiència Social i Natural, i s'indicava un mínim horari de quatre hores setmanals per curs. El temari, vertebrat per tres grans blocs, comprenia un total de 31 temes (11).

Davant de la política de fets consumats, i no havent plantat cara en el seu moment, la Generalitat va poder fer ben poca cosa. Durant el més de juliol, del 1981 es feia pública una ordre que regulava l'ensenyament a parvulari i al cycle inicial de l'EGB amb molt poques variacions respecte els mínims de Madrid (12).

LA REFORMA DEL CICLE MITJA

Més conflictiva i confusa va ser la reforma del cycle mitjà, procés que es va interferir, fatalment, amb l'intent de cop d'estat del 1981.

Les primeres orientacions respecte dels programes de Cycle Mitjà van publicar-se a la revista *Vida Escolar* a finals del 1980 (13). A diferència d'allò assenyalat en el cycle inicial on en una mateixa àrea apareixien experiències socials i naturals, en el cycle mitjà es preveia una *Area de Ciencias Sociales* amb personalitat pròpia, i que comptava amb unes dues hores i mitja setmanals sobre un total de 25 hores setmanals atorgades al cycle, és a dir, un 10 %.

El tercer curs es centrava a partir de l'estudi de *la localidad y su entorno*. S'estructurava en tres grans temes de treball:

1. *Localización geográfica del barrio pueblo o ciudad.*
2. *Conocimiento histórico-cultural de la localidad.*
3. *Hábitos de comportamiento en la localidad.*

No es marcaven els ítems que havien de correspondre's a cadascun dels temes, però sí que s'enumeraven els objectius i es feien suggeriments d'activitats. Per al primer tema, de caràcter geogràfic es marcaven dos objectius i sis activitats (14).

El segon tema, de caràcter parcialment històric, comptava amb deu objectius i trenta suggeriments d'activitats (15).

El tercer tema vertebrat per l'educació cívica comptava amb cinc objectius i setze suggeriments d'activitats (16).

El quart curs es centrava en *La región*. S'estructurava també en tres grans temes de treball:

1. *Características de la unidad geográfica en que se vive: comarca, provincia, región.*
2. *Conocimiento histórico-cultural de la región.*
3. *Economía y medios de comunicación.*

Com en el curs anterior es marcaven objectius i propostes d'activitats per a cadascun dels temes.

El primer tema, de caràcter geogràfic comptava amb dos objectius i set propostes d'activitats (17).

El segon tema, parcialment abocat a la història, comptava amb quatre objectius i dotze propostes d'activitats (18).

El tercer tema, centrat en geografia humana i econòmica, comptava amb sis objectius i disset propostes d'activitats (19).

El cinquè curs es centrava en el bloc temàtic *España*. S'estructurava en quatre grans temes de treball:

1. *Características de la geografía física de España.*
2. *Economía y medios de comunicación.*
3. *Grandes espacios geográficos de España.*
4. *Aproximación a las grandes etapas de la Historia de España.*

El primer tema de treball, centrat en geografia física comptava amb dos objectius i sis propostes d'activitats (20).

El segon tema, centrat en geografia humana i econòmica, comptava amb cinc objectius i quinze propostes d'activitats (21).

El tercer tema, centrat en una geografia regional, comptava amb dos objectius i sis propostes d'activitats (22).

El quart tema, centrat en història d'Espanya, comptava amb sis objectius i disset propostes d'activitats (23).

Tot plegat es tractava d'una proposta clarament circulista que, a partir de l'entorn pròxim, anava ampliant les escales de coneixements cap a indrets més llunyans (24). En aquest context, la història quedava força relegada respecte la geografia i, tot i que per l'absència del temari es fa difícil d'avaluar el seu pes, a nivell indicatiu la podríem estimar en un 25 % respecte els continguts de l'àrea. Per dir-ho d'altra manera, un 2,5 % respecte l'horari total de cadascun dels cursos.

La proposta tenia, tanmateix, aspectes novedosos, i no només per la proposta circulista que sintonitzava amb els punts de vista de moviments de renovació del moment, sinó perquè també, per primera vegada i d'una manera explícita, continguts de geografia i història nacionals catalans, tot i que sota l'epígraf "regional", podien entrar per la porta gran a l'ensenyament.

Aquesta primera proposta va ser, però, retirada per donar pas a una de definitiva de caràcter molt més centralista que estudiarem a continuació. Les raons que expliquen la retirada no estan massa clares i poden ser diverses. Òbviament, cal suposar que la marxa enrera no va ser producte de les consultes efectuades a col·lectius de professorat. És sospitós que el canvi de programació es donés després de l'intent de cop d'estat del 23 de febrer del 1981 i de la signatura dels pactes autonòmics entre la UCD i el PSOE.

El context que va seguir el 23-F va ser d'involució autonòmica i, potser en aquest sentit, els tècnics de la Direcció General de Primària van optar per un programa més ideologitzat que prioritzés continguts diàfanament espanyols en tot els cursos. Hi ha, tanmateix, una altra possibilitat, igualment versemblant, que hi deuria pesar. L'opció circulista es feia difícil de plasmar en un llibre de text, sobretot a tercer, mentre que a quart esdevenia necessari elaborar un llibre de text per a cadascuna de les autonomies. Cal pensar que un sector de la indústria del llibre de text no podia veure amb bons ulls una opció d'aquest tipus i deuria pressionar en conseqüència. De fet, a partir de la LGE la productivitat de la indústria editorial dedicada al llibre de text es va disparar. La massificació i universalització de l'ensenyament en favor dels interessos privats també va tocar el món del llibre. Va generalitzar-se l'ús de llibres per a cadascuna de les assignatures, llibres a adquirir per l'usuari i que, en general, només s'utilitzaven durant un curs sense reaprofitar-se. En pocs anys van aixecar-se noves i gegantines editorials, sobretot a Madrid, que van arraconar les veteranes editorials catalanes especialitzades en llibre de text. Ara bé, la rendabilitat alta venia lligada a l'ús d'una sola llengua i d'un sol manual, per a cadascuna de les assignatures i per a el conjunt de l'estat. La introducció de noves llengües encaria els costos, i en el cas de les Socials una atomització del mercat espanyol podia significar la multiplicació dels costos de producció, en funció del nombre d'autonomies, mentre que el mercat seguia essent el mateix. És a dir, vendre el mateix però amb unes despeses de producció més elevades, ja que calia fer tants originals com autonomies ho reclamessin.

Cal suposar que en aquells moments el món editorial, després d'uns anys d'or, no estava disposat a transigir amb iniciatives d'aquest tipus, i que, de fet, aquest també va ser un factor que va pesar en el remodelatge dels programes del cicle mitjà (25).

Els programes definitius van donar-se pel maig de 1982, subministrant *niveles básicos de referencia* per a tot l'Estat (26).

Els canvis van generar una bibliografia considerable, majoritàriament crítica amb el remodelatge (27).

La regulació per a Catalunya va definir-se, tenint en compte els mínims de Madrid, a l'agost del 1982 (28). La versió catalana, oficial lògicament a Catalunya, es limitava a recarregar els programes de Madrid amb continguts, poc afortunats, de caràcter nacional.

Per al tercer curs es proposaven divuit grans temes formulats a manera d'objectius a assolir (Conèixer, recollir, localitzar, etc...). D'aquests, quatre (núm. 1, 2, 3, 4) es podrien considerar dins de l'esfera de l'educació cívica. El coneixement geogràfic de la localitat disposava de quatre temes més (núm. 5, 6, 7, 8) i el coneixement històrico-cultural de dos (núm. 9, 10). La geografia comarcal i de Catalunya s'abordava en quatre temes (núm. 11, 12, 13, 14). Aspectes antropològics i d'història de Catalunya disposaven de dos temes (núm. 15, 16). L'aproximació a la geografia i a la simbologia espanyola es feia en dos temes (núm. 17, 18) (29).

El quart curs s'organitzava en trenta temes, formulats també com objectius. Els set primers es situaven en el camp de la formació cívica (núm. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7). La geografia urbana disposava de dos temes (núm. 8, 9). El coneixement d'institucions polítiques de la localitat es tractava en dos temes (núm. 10, 11). La geografia física i humana a escala comarcal disposava de sis temes (núm. 12, 13, 14, 15, 16, 17). Una aproximació a la geografia humana i econòmica de Catalunya es feia en deu temes (núm. 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 24, 26, 27). L'aproximació a la geografia d'Espanya disposava de dos temes (núm. 28, 29), i, finalment, es dedicava un tema per aproximar-se a l'estudi del planisferi (núm. 30) (30).

Els continguts del cinquè curs s'organitzaven en trenta sis temes formulats de la mateixa manera que en els cursos anteriors. L'educació cívica comptava amb cinc temes (núm. 1, 2, 3, 4, 5). L'estudi de la Constitució i el sistema polític espanyol (govern, administració, forces armades, etc.) disposava de set temes (núm. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15). L'estudi de l'Estatut d'Autonomia s'abordava en dos temes (núm. 13, 14). Una aproximació a la història antiga, medieval i moderna d'Espanya i Catalunya es feia en quatre temes (núm. 16, 17, 18, 19), mentre la història contemporània d'Espanya i Catalunya comptava amb dos temes (núm. 19, 20). Una aproximació a la demografia i geografia humana de la comarca i de Catalunya es plantejava en cinc temes (núm. 22, 23, 24, 25, 26). Els estudis d'aspectes d'actualitat de Catalunya (sociològics, ecològics) disposaven de dos temes (núm. 27, 28). L'aproximació a la geografia regional i humana d'Espanya s'efectuava a partir de sis temes (núm. 29, 30, 31, 32, 33, 34). La introducció a la geografia del conjunt de la Terra es feia en dos temes (núm. 35, 36) (31).

Considerat el cicle en el seu conjunt, sobre 84 temes totals, se'n proposaven 10 d'història de caràcter mixt (local, Catalunya, Espanya), d'aquests, 2 estaven dedicats a la història contemporània de Catalunya i d'Espanya. De manera aproximada, ja que no s'establí correspondència entre temes i horaris, podem estimar que els continguts d'història proposats a l'Àrea de Ciències Socials en el cicle inicial, serien d'un 12 %, essent un 6 % els que correspondrien a història nacional de Catalunya i un 1,1% a la història contemporània de Catalunya. Si tenim en compte, endemés que sobre les 25 hores setmanals del cicle inicial solament 2,5 es dedicaven a socials, el percentatge baixa dramàticament. Tindriem en aquest cas que, atenent les hores de conjunt dels tres cursos, els continguts d'història representarien l'1,2 % dels continguts totals del cicle, els d'història de Catalunya el 0,6 % i els d'història contemporània de Catalunya el 0,1 % del total.

Finalment, i malgrat tots els entrebancs, la història de Catalunya havia entrat explícitament a la primària, tot i que el seu pes ni tan sols es podia considerar testimonial, sinó que era pràcticament inexistent. Aquest procés venia emmarcat dins d'un fort retrocés de la història a la primària, comparada la situació amb períodes anteriors. La història, i fins i tot l'àrea específica de socials, havia desaparegut del cicle inicial, i la història es col·locava a freq de la desaparició en el cicle mitjà. Òbviament la instauració de la Generalitat no havia suposat una millora de les expectatives de coneixement de la història del propi país entre els joves estudiants.

A banda de resaltar l'escassetat d'història de Catalunya val la pena analitzar mínimament el tipus de continguts que es proposaven. Els conceptes i fets tòpics feien esment a Empúries, Tarraco, castells i monestirs a la Catalunya Vella, la Reconquesta, l'expansió mediterrània...; entre els personatges referents es citava l'abat Oliba, Jaume I, Ramón Llull, Pau Claris, Rafael Casanova, Antoni Gaudí, Pompeu Fabra, Pau Casals i Francesc Macià. És a dir, unes pinzellades basades en tòpics i personatges exaltats per la historiografia neo-romàntica.

Cal parar esment també en la pressió que els fets del febrer del 81 van exercir sobre el programa. Així, apareixen ítems inversemblants com el núm. 11 de cinquè que diu textualment: " Conèixer i valorar la missió que la Constitució assigna a les Forces Armades. Saber l'organització de tots els cossos armats". O bé el núm. 18 de tercer: "Conèixer l'escut, la bandera i l'himne d'Espanya (32). Situar en el calendari les festivitats pròpies de la nacionalitat catalana i les comunes a tot l'Estat espanyol. Explicar l'origen d'algunes"

INICIS DE REFORMA EN EL CICLE SUPERIOR I EL BATXILLERAT

La reforma del cicle mitjà va ser l'única que es va fer efectiva abans de la gran reforma educativa iniciada a finals dels vuitanta. Estava previst remodelar també el cicle superior, però les expectatives d'una reforma més àmplia que compregués també el batxillerat van anar ajornant la decisió indefinidament. A tot això els socialistes havien aconseguit, el 1982, el control del parlament i del govern central i van preferir, quant a educació, una política prudent de donar llargues a les reformes, probablement en la perspectiva d'entrada a la Comunitat Econòmica Europea.

Amb tot, els temptejos sobre la reforma del cicle superior ja s'havien iniciat paral·lelament amb el remodelatge del cicle mitjà. El projecte presentat a *Vida Escolar*, a finals del 80, proposava també un projecte de programació per al cicle superior, proposta que no es duria mai a terme, però sí que tindria una certa influència en el plantejament dels llibres de text.

Aquest avant-projecte estava adreçat al cicle superior, que comprenia els cursos de 6è, 7è i 8è (33).

Per al 6è curs es preveien quatre grans blocs temàtics:

1) *Introducción geográfica*. 2) *Las sociedades primitivas*. 3) *Las sociedades mediterráneas en el mundo antiguo*. 4) *La sociedad Medieval*.

Cadascun dels grans blocs temàtics es desglossava en una sèrie de temes de treball:

Introducción geográfica.

1. *Localización geográfica del globo.*

2. Principales formas de relieve.
3. Clima vegetación y red fluvial.
4. Los mares y los continentes.

Las sociedades primitivas

1. El problema del origen del hombre.
2. La vida en el Paleolítico Superior.
3. Los cambios profundos del neolítico.
4. La vida cultural del hombre primitivo.
5. La Península Ibérica antes de las colonizaciones griegas y romanas.
6. La civilización egipcia como modelo de transición a las culturas clásicas.

Las sociedades mediterráneas del mundo antiguo.

1. El comercio y las colonias griegas.
2. Instituciones atenienses en la época de Pericles.
3. La expansión militar y económica de Roma.
4. El sistema político romano. La república y el Imperio.
5. La cultura y el arte clásico. Aparición del cristianismo.
6. La Romanización de Hispania.

La sociedad medieval.

1. Crisis del Imperio Romano y nuevas invasiones.
2. El mundo feudal: El castillo y el monasterio.
3. La expansión comercial y urbana en la Baja Edad media.
4. La aparición de las monarquías autoritarias.
5. La cultura y el arte en la Edad Media.
6. España en la Edad Media. Reconquista y repoblación.

El setè curs s'organitzava a partir de dos grans blocs temàtics:

1) La sociedad capitalista mercantil. 2) La sociedad capitalista del siglo XIX.

Cadascun dels blocs temàtics comptava amb una proposta de temes de treball:

La sociedad capitalista mercantil.

1. *Los nuevos descubrimientos geográficos y su reflejo en la vida económica de Europa.*
2. *El renacimiento y la reforma religiosa.*
3. *La sociedad europea en los siglos XVI y XVII.*
4. *La consolidación de las Monarquías absolutas.*
5. *Hegemonía y decadencia de España.*
6. *La cultura y la ciencia en la época del Barroco.*
7. *El régimen del despotismo Ilustrado.*
8. *Los inicios de la revolución Industrial.*
9. *La Revolución Francesa.*
10. *Los Borbones españoles.*

La sociedad capitalista del siglo XIX.

1. *La revolución económica del siglo XIX.*
2. *De la sociedad estamental a la sociedad de classes. El auge de la burguesía.*
3. *El estado liberal.*
4. *La expansión colonial europea.*
5. *Los conflictos sociales y las nuevas ideologías.*
6. *La cultura del siglo XIX.*

El vuitè curs s'organitzava a partir de tres grans blocs temàtics:

- 1) *La sociedad contemporánea del siglo XX.*
- 2) *Geografía del Mundo.*
- 3) *Geografía de España.*

Cada bloc comptava, així mateix, amb els seus respectius temes de treball:

La sociedad contemporánea del siglo XX.

1. *Tensiones entre las potencias europeas: la primera guerra mundial.*
2. *La Revolución Rusa de 1917 y la organización del socialismo en la URSS.*
3. *La crisis económica de 1929. Su extensión mundial.*
4. *Los movimientos fascistas y la segunda guerra mundial.*
5. *La "guerra fría".*
6. *La descolonización y la aparición del Tercer Mundo.*
7. *Hacia la unificación europea.*
8. *La expansión del mundo capitalista y la crisis energética de los años 70.*
9. *La crisis del Régimen de la restauración y la II República.*
10. *La Guerra Civil Española y la Era de Franco.*
11. *La Monarquía democrática y la Constitución de 1978.*

Geografía del Mundo.

1. *Países ecuatoriales y tropicales.*
2. *Países desérticos.*
3. *Países de la Cuenca Mediterránea.*
4. *Países oceánicos y continentales.*
5. *Países polares.*
6. *Situación geográfica de los principales focos de tensión mundial.*

Geografía de España.

1. *El medio físico: relieve, clima, vegetación y red hidrográfica.*
2. *Las actividades económicas: agricultura, ganadería, industria y comercio, etc.*
3. *Los desequilibrios económicos territoriales y su repercusión en la población española.*

Així mateix es proporcionava per als tres cursos un ampli temari d'Educació Cívica, amb cinc temes per a 6è, set per a 7è i cinc per a 8è (34).

La proposta, pel que fa a la història, era molt generalista i s'estructurava a partir dels fets polítics, socials i econòmics. La història de Catalunya, tanmateix, no es contemplava.

Sobre un total de 74 temes per al conjunt del cicle, 17 eren d'educació cívica, 13 de geografia, 12 de prehistòria i història antiga, 6 d'història medieval, 10 d'història moderna i 17 d'història contemporània. La història suposava el 60 % del temari, i la història contemporània el 22,9 %.

Considerant que el cicle superior tenia un total de 25 hores lectives setmanals per a cada curs, de les que 3 s'havien de dedicar a Socials i Educació cívica, el percentatge d'hores dedicat a l'àrea era del 12 %. Tenint això en compte, podem avaluar el pes de la història en un 7,2 % del total dels continguts del cicle superior, amb un percentatge d'història contemporània d'un 2,7 %. Quantitats certament considerables atès el pes que la història havia tingut anteriorment i que, en certa manera, compensava el retrocés de la història en el cicle mitjà. Com hem dit però, amb la pujada al poder dels socialistes aquest projecte ni es va remodelar ni va tirar endavant.

Les pròximes temptatives de reforma del cicle superior i del batxillerat es donarien ja en l'horitzó de la *Reforma*.

CAPITOL 5, NOTES

1. Respecte a l'ensenyament de la història a l'antiga Unió Soviètica, vegis:
FERRO, M, *Comment on raconte l'Histoire aux enfants à travers le monde entier*, Paris; Payot, 1981, cap. VIII.
2. Vegeu al respecte; HERNÁNDEZ, F.X, *Ensenyar Història de Catalunya*, Barcelona; Graó, 1990, pàg.253-258.
3. DIRECCION GENERAL DE EDUCACIÓN BASICA, "Nuevas orientaciones pedagógicas del área social en la segunda etapa de la Educación General Básica aprobadas por Orden de 29 de noviembre de 1976", A; *Vida Escolar*, Enero-febrero 1977, núm. 185-186.
4. *Ibidem*, pàg. 6-8.
5. *Ley 19/ 1979, de 3 de octubre, por la que se regula el conocimiento del ordenamiento constitucional en Bachillerato y en Formación Profesional de primer grado*, Boletín Oficial del Estado, 6-X-1979.
6. SERVICIO DE PUBLICACIONES DEL MINISTERIO DE EDUCACIÓN Y CIENCIA, *Programas renovados de Educación Preescolar y Ciclo Inicial*, Madrid; Editorial Escuela Española, S.A., 1987, pàg. 8.
7. S'ha de tenir present que el redactat final de l'Estatut variava en aquest punt de l'avantprojecte de Sau, aquest deia en el seu article 16: "1. Correspon a la Generalitat el compliment de les obligacions que l'article 27 de a Constitució atorga als poders públics i en particular la competència exclusiva en matèria d'ensenyament, en tots els seus nivells, d'acord amb la Constitució i el present Estatut." La variació canviava el terme clau d'exclusives, per el de plenes, tot i que en principi no quedaven clares quines eren les diferències.
8. Cal tenir present que la transferència de competències a la Generalitat en matèria d'ensenyament va iniciar-se, pel que fa a pre-escolar i EGB el setembre del 78.
9. Veure al respecte; MATA, M, "Els nous programes d'Educació General Bàsica a les Comunitats Autònomes", A; *Perspectiva Escolar*, 1981, núm, 56, pàg. 15.
10. REAL DECRETO 69/1981, de 9 de enero de ordenación de la Educación General Básica y fijación de las enseñanzas mínimas para el Ciclo Inicial", BOE 17-Enero-1981.
11. *Programación Educ. Preescolar i Ciclo Inicial*, pàg. 26-28.
12. ORDRE d'11 de maig de 1981, per la qual es regulen els ensenyaments de Parvulari i Cicle Inicial d'Educació General Bàsica, O.D.G. 8/7/1981.
13. DIRECCIÓN GENERAL DE EDUCACIÓN BASICA, *Niveles básicos de referencia del Ciclo Medio (3º, 4º y 5º de E.G.B.)*, A; *Vida Escolar*, Noviembre-diciembre 1980, núm. 209, pàg. 6-15.
14. *Ibidem*, pàg. 6.

- 15, *Ibidem*, pàg. 7-8.
- 16, *Ibidem*, pàg. 8.
- 17, *Ibidem*, pàg. 9.
- 18, *Ibidem*, pàg. 10.
- 19, *Ibidem*, pàg. 10-11.
- 20, *Ibidem*, pàg. 12-13.
- 21, *Ibidem*, pàg. 13.
- 22, *Ibidem*, pàg. 14.
- 23, *Ibidem*, pàg. 15.
- 24, La proposta recollia en certa manera una tradició endegada pels moviments de renovació pedagògica, singularment a Catalunya, que basaven l'aproximació a les socials a partir del circuliisme del coneixement del medi.
- 25, No hem pogut comprovar aquesta hipòtesi però diverses converses amb empresaris editorials de Barcelona donen indicis de que van existir pressions, per part de les grans editorials a fi de que els programes de Cicle Mitjà es retiressin.
- 26, ORDEN de 6 de mayo de 1982, por la que se regulan las enseñanzas del Ciclo Medio de la Educación General Básica, B.O.E. 14 mayo 1982.
- 27, Vegeu al respecte; BARRIO, C. del et al, "Notas para un primer balance". A; *Cuadernos de Pedagogia*, 1982, núm. 93, pàg. 28-32, BENEJAM, P, "Propuesta de programación para el Ciclo Medio", A; *Los programas renovados de la EGB*, 1981, Instituto de Ciencias de la Educación, Universidad Autónoma de Madrid, pàg. 226-230, DELVAL, J.; del BARRIO, C, "Un estudio piloto sobre la comprensión del concepto de país", A; *Anuario de Psicología*, 1981, núm. especial de homenaje a Piaget, pàg. 109-138.
- 28, ORDRE de 16 d'agost de 1982, per la qual es regulen els ensenyaments del cicle mitjà d'Educació General Bàsica., Recollit a: DIRECCIÓ GENERAL D'ENSENYAMENT PRIMARI, "Orientacions i programes bàsics de cicle mitjà d'EGB", A; *Full d'informació a les escoles*, 1982, especial núm. 19, pàg. 2-16.
- 29, *Full d'Informació a les escoles*, núm. 19, pàg. 11-12.
- 30, *Ibidem*, pàg. 12-13.
- 31, *Ibidem*, pàg. 13.
- 32, Cal recordar al respecte que difícilment podria fer-se ja que l'himne d'Espanya no te lletra.

- 33, Vegis el desplegament dels continguts a: DIRECCION GENERAL DE EDUCACION BASICA, "Niveles básicos de referencia del Ciclo Superior (6º, 7º y 8º de E.G.B." A; *Vida Escolar*, Noviembre-diciembre, 1980, núm, 209, pág. 16-47.
- 34, *Ibidem*, pág. 51-61.

